

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.60>
УДК 343.148+347.78

М. М. Калініченко, провідний науковий співробітник Львівського НДІСЕ, кандидат філологічних наук
E-mail: kalina.ua1980@gmail.com,
І. О. Струк, завідувач лабораторії Львівського НДІСЕ,
Ю. С. Харабуга, старший науковий співробітник Львівського НДІСЕ

КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕРСОНАЖІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА (досвід північноамериканських судових експертів)

Оглядом представлено ключові аспекти науково-методичних засобів класифікації гетерогенних персонажів літератури та інших форм мистецтва як об'єктів авторського права, що застосовуються в сучасній аналітичній практиці північноамериканських фахівців судово-експертної галузі.

Ключові слова: авторське право, об'ємні персонажі, ординарні персонажі.

Постановка проблеми. Усе частіше вітчизняним судовим експертам доводиться проводити дослідження творів різноманітних форм мистецтва (літературних, графічних) і аудіовізуальних творів як об'єктів інтелектуальної власності, а також аналізувати персонажів, що належать до їх художньої структури. До судових експертів апелюють у разі виникнення спору, пов'язаного із неправомірною переробкою первісного твору або використанням його питомих складових елементів, серед яких персонажі, поза сумнівом, займають одну з центральних позицій. Судові експерти Сполучених Штатів упродовж кількох останніх десятиліть (із 1930-х рр., коли в північноамериканських судах були розглянуті перші справи щодо захисту персонажів як самостійних об'єктів авторського права, окремо від твору-джерела) накопичили значний практичний досвід, який має стати цінним джерелом інформації для українських спеціалістів у сфері судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності. У цьому сенсі науково-методична система класифікації персонажів є першим етапом дослідження на шляху до встановлення фактів несанкціонованого використання персонажів як об'єктів авторського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить широко висвітлена в спеціалізованих професійних виданнях США судова практика, для вирішення спорів щодо персонажів як об'єктів авторського права регулярно залучаються фахівці судової експертизи, які володіють відповідними спеціальними знаннями та можуть надати важливу інформацію, необхідну для об'єктивного й неупередженого розгляду справи. Їх дослідження ґрунтуються на комплексній системі класифікації персонажів, яку розробляли провідні теоретики культури й мистецтва минулого сторіччя, і яка отримала оста-

точно оформлення в розвідках і методичних настановах таких теоретиків судової експертизи США, як проф. Зар К. Саїд, Кен Абрахам, Джон Боверс, Кевін Коллінс та інші, а також фахівці з юридичного факультету університету штату Вірджинія.

Актуальність та науково-методична цінність результатів їх діяльності зумовила **мету й завдання** цієї статті, а саме – узагальнене окреслення основних науково-методичних концептів північноамериканських судових експертів, які активно застосовуються в наш час у процесі класифікації персонажів як об'єктів авторського права з метою подальшого дослідження фактів їх можливого несанкціонованого використання. Ця проблематика є важливою для українських судових експертів, яким усе частіше доводиться досліджувати матеріали судових справ щодо неправомірного використання персонажів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Історія мистецтвознавства переконливо засвідчує, що, незалежно від художніх засобів (багатоманітні стилістичні прийоми) та форми матеріального вираження (друкований літературний текст, застигла картина, динамічна цілісність кінострічки та ін.), персонажі (як група об'єктів, що піддається раціональній класифікації) та авторські техніки їх репрезентації еволюціонували щонайбільше серед усіх інших складових елементів мистецтва впродовж усієї історії існування людської культури. Винахідливі автори невтомно знаходять та реалізують інноваційні творчі засоби, які дозволяють збагатити оригінальний візуальний або словесний портрет персонажів, а також продемонструвати багатство їх внутрішнього світу, суперечливість думок і поглядів, унікальні особливості поведінки й лексики тощо. Завдяки майстерному зображенню (словесному та різним формам візуального оприявлення) персонажів читачі та глядачі спроможні глибоко проникнути в сповнену драматичних колізій свідомість майстерно створених персонажів, ближче познайомитися із неповторними особистостями кожного з них. Але наскільки значущим є все це для фахівців судової експертизи, які досліджують персонажі як об'єкти авторського права?

Як свідчить багаторічний досвід північноамериканських експертів, адекватне дослідження персонажів як об'єктів інтелектуальної власності потребує належної, науково-обґрунтованої класифікації, адже неможливо дослідити структуру певного об'єкта, не розуміючи його сутнісні ознаки, які ідентифікуються та діагностуються через розуміння належності цього об'єкта до певної групи.

У сферах різноманітних форм сучасного мистецтвознавства (у їх історичних, і, особливо, теоретичних відгалуженнях) панує справжній хаос наукових думок і дослідницьких методик. Визнаючи цілком зрозумілу контрпродуктивність заглиблення фахівців судової експертизи в сутність кожного з існуючих на сьогодні варіантів класифікації персонажів (ідеться про такі напрями, як теорії «читацького відгуку» та рецептивної естетики, герменевтики, когнітивної психології та багато-багато інших), проф. Зар К. Саїд – один із провідних теоретиків судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в Сполучених Штатах – у розвідці «Fixing Copyright in Characters»

(2003) запропонував скористатися (на основі досліджень відомого літературного теоретика Е. М. Форстера) комплексною методикою класифікації персонажів як об'єктів авторського права, розділивши всі об'єкти дослідження на дві основні категорії: так звані «ординарні» (або ж «стокові», «плоскі») персонажі та «об'ємні» персонажі.

Зауважимо, що в цьому випадку йдеться про дійових осіб будь-яких творів (не лише літературних, але й графічних, сценічних, аудіовізуальних творів та ін.). Власне, саме цей різновид класифікації, у дещо модифікованому вигляді (відмінності полягають, головним чином, у використанні синонімічних понять і термінів), широко застосовується в сучасній дослідницькій практиці північноамериканських професіоналів судової експертизи.

На думку Е. М. Форстера, «ординарні» персонажі зазвичай можливо описати одним єдиним реченням, адже вони створені на основі якоїсь єдиної ідеї, або обмеженого комплексу провідних візуальних ознак: коли вони виразняють щось більше, ми отримуємо об'ємний персонаж¹. Іншими словами, цей різновид персонажів неважко охарактеризувати, адже подібні дійові особи залишаються порівняно незмінними, незалежними від обставин сюжету (літературні, кінематографічні та мультиплікаційні твори) і форми матеріального вираження (картини, скульптури тощо), неначе вони назавжди застигли в часі. Типовим прикладом «ординарного» персонажа є герой американських коміксів, популярних пригодницьких творів і кінострічок та мультфільмів «Супермен»: його зовнішність, манера поведінки, специфічна лексика та інші суттєві ознаки залишаються практично незмінними впродовж кількох останніх десятиріч. Єдиною та незмінною залишається й утілена в матеріальній формі головна «ідея» цього персонажа – людина, наділена надлюдськими «супер»-здібностями, яка рятує світ від страхітливих глобальних небезпек.

Іншим яскравим прикладом подібних персонажів є вигаданий детектив Шерлок Холмс за авторством Артура Конан Дойла. На відміну від Супермена, орієнтовний вік Холмса, його статура, характер, особливості одягу, звички та інші ознаки в численних літературних і кінематографічних творах неодноразово модифікувалися. Утім, персонаж найвідомішого британського детектива все одно залишається «ординарним», адже він ґрунтується на основоположній ідеї «розслідування за допомогою дедуктивного методу».

«Ординарні» персонажі також регулярно з'являються в мультиплікаційних фільмах – від вередливої дівчинки Маші з популярної серії «Маша та Ведмідь» до загальних улюбленців дітей у всьому світі – Міккі Мауса й Дональда Дака з мультфільмів Діснея. Звісно, їх зовнішність може бути помітно відмінною завдяки іншим зачіскам і різноманітним елементам убрання, але загальні зовнішні риси та ідейна основа кожного з цих персонажів залишаються перманентно зафіксованими.

На противагу першому різновиду, «об'ємні» персонажі багатоаспектні й суперечливі, опис їх питомих атрибутів (від характеру й манери поведінки

¹ Forster E. M. Aspects of the Novel. New York : Harpers, 1955. P. 68.

до специфічної манери вести розмову) завжди здаватиметься незавершеним, адже вони здатні до напрочуд несподіваних еволюційних перетворень¹. Коли йдеться про персонажі графічних та/або аудіовізуальних творів, зовнішність «об'ємних» персонажів також напрочуд динамічна й мінлива. Прикладом «об'ємних» персонажів, який взагалі неможливо асоціювати із персонажами «ординарними», є головний герой і титульний персонаж трагедії «Гамлет». Як свідчать результати шекспірознавчих історичних студій, зовнішність, характер, манера поведінки, одяг та інші атрибути принца змінювалися найрадикальнішим чином – від поважного, низькорослого й гладкого сорокарічного чоловіка до високого й стрункого метушливого юнака.

Окремо слід звернути увагу на те, що певну категорію персонажів становлять так звані «мандрівні», або ж «вічні» образи, які існують у загально-світової культурі впродовж сторіч, наділені певними незмінними атрибутами, але схильні до радикальних змістових трансформацій. Завдяки цій особливості їх слід віднести до категорії «об'ємних».

Як свідчать висновки північноамериканських фахівців, «ординарні» персонажі, незалежно від форми матеріального вираження, є провідним і найтиповішим різновидом дійових осіб сучасної популярної культури. Залежно від рівня популярності, вони наділені значним економічним потенціалом. Як наслідок, їх несанкціоноване використання шляхом відтворення та/або перероблення несумлінними виробниками та підприємцями (що призводить до порушення авторських прав) відбувається найчастіше. Цікаво, що із суто історичної перспективи, «ординарні» персонажі як носії втіленої в матеріальній формі єдиної ідеї (провідної якості, головної характеристики тощо), займали левову частку дійових осіб усіх творів культури². Водночас «об'ємні» персонажі, як правило, присутні в складних і багатоаспектних класичних творах і найсучасніших зразках авангардного «високочолого» мистецтва. Як свідчить судова практика Сполучених Штатів, судові спори щодо неправомірного використання «об'ємних» персонажів практично завжди вимагають проведення довготривалих комплексних та/або комісійних експертиз, адже науково-обґрунтована ідентифікація та адекватна оцінка певного комплексу ознак (які дозволяють експертам ефективно скористатися загальноприйнятими на теренах Північної Америки методичними засобами аналізу – «тестом на достатній рівень творчого уявлення» та «тестом персонажів, що втілюють сутнісні ознаки твору») у подібних випадках потребує значних зусиль і чималого професійного досвіду.

Висновки. Необхідність належної класифікації персонажів у контексті проведення експертиз у сфері захисту інтелектуальної власності безпосередньо зумовлюється їх зростаючою роллю (а отже, і комерційною цінністю) у сучасній культурі. Як свідчить статистика судових рішень у Сполучених Штатах³, кількість позовів щодо захисту авторських прав на різноманітні

¹ Margolin U. Characterization in Narrative: Some Theoretical Prolegomena, 67 NEOPHILOLOGUS 1, 1983. P. 2.

² Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film. New York: Harpers, 1978. P. 109.

³ Zahr K. Said. Fixing Copyright in Characters. New York, 2013. P. 791.

твори мистецтва в цій країні все частіше зводиться до захисту прав саме на персонажі, котрі розглядаються як самостійні, незалежні об'єкти. Популярні герої кінострічок, мультіплікаційних фільмів і коміксів, що отримують багатомільйонні касові збори, не менш успішно використовуються в оформленні різноманітних комерційних товарів і рекламі послуг – по суті вони перетворюються на добре відомі торговельні марки, які приносять авторам і власникам ліцензій величезні прибутки. Отже, класифікація персонажів є своєрідним відправним пунктом усіх наступних досліджень і аналітичних порівнянь, які доводиться проводити північноамериканським судовим експертам у процесі розгляду матеріалів справ щодо незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності. Подальше вивчення багаторічного досвіду північноамериканських колег сприятиме утвердженню нових дослідницьких методик і загальній оптимізації проведення судових експертиз у сфері захисту авторського права. З огляду на те, що українським спеціалістам наразі бракує офіційної методики, яка визначить загальноприйняті принципи та стандарти дослідження персонажів об'єктів інтелектуальної власності, науково-методичні настанови закордонних аналітиків можуть стати корисним джерелом актуальної інформації щодо найефективніших практик сучасної судової експертизи світового рівня.

КЛАССИФИКАЦИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ КАК ОБЪЕКТОВ АВТОРСКОГО ПРАВА (опыт североамериканских судебных экспертов)

Калиниченко М. М., Струк И. А., Харабуга Ю. С.

Осуществлено обобщенное определение основных научно-методических концептов североамериканских судебных экспертов, которые активно применяются в наше время в процессе классификации персонажей как объектов авторского права в целях дальнейшего исследования фактов их возможного несанкционированного использования. Эта проблематика является важной для украинских судебных экспертов, которым все чаще приходится исследовать материалы судебных дел относительно неправомерного использования персонажей. Ведущие теоретики судебной экспертизы объектов интеллектуальной собственности в Соединенных Штатах Америки пользуются комплексной методикой классификации персонажей как объектов авторского права, распределив все объекты исследования на две основные категории: так называемые «ординарные» (или «стоковые», «плоские») персонажи и «объемные» персонажи. Эта классификация персонажей является своеобразным отправным пунктом всех последующих исследований и аналитических сравнений, которые приходится проводить североамериканским судебным экспертам в процессе рассмотрения материалов дел о незаконном использовании объектов интеллектуальной собственности. Необходимость надлежащей классификации персонажей в контексте проведения экспертиз в сфере защиты интеллектуальной собственности непосредственно обусловлено их растущей ролью (а следовательно и коммерческой ценностью) в современной культуре. Как свидетельствует статистика судебных решений, количество исков по защите авторских прав на различные произведения искусства все чаще сводится к защите прав именно на персонажи, которые рассматриваются как самостоятельные, независимые объекты. Учитывая то, что украинским специалистам пока не хватает официальной методики, которая определит общепринятые принципы и стандарты исследования персонажей объектов

интеллектуальной собственности, научно-методические указания зарубежных аналитиков могут стать полезным источником актуальной информации о самых эффективных практиках современной судебной экспертизы мирового уровня.

Ключевые слова: авторское право, объемные персонажи, ординарные персонажи.

CLASSIFICATION OF CHARACTERS AS OBJECTS OF COPYRIGHT (experience of north american forensic experts)

Kalinichenko M. M., Struk I. O., Kharabuha Yu. S.

The proposed article provides a general definition of the main scientific and methodological concepts of North American forensic experts. Currently this definition is actively used while classifying characters as objects of copyright for further research on facts of their possible unauthorized use. This problem is important for Ukrainian forensic experts who increasingly have to research on case materials concerning characters abuse. Leading theorists of forensic science on intellectual property in the United States of America use a comprehensive methodology for classifying characters as objects of copyright, distributing all research objects into two main categories: so-called "ordinary" (or "stock", "plain") characters and "round" characters. This classification of characters is a kind of starting point for all following researches and analytical comparisons that North American forensic experts have to perform while reviewing case materials regarding illegal use of intellectual property. Need for appropriate classification of characters in the context of conducting examinations in the field of intellectual property protection is directly related to their growing role (therefore their commercial value) in modern culture. According to statistics of judgments the number of claims for copyright protection for various works of art is increasingly reduced to protecting copyrights on characters who are considered as self-sufficient, independent objects. Considering the fact that Ukrainian specialists do not yet have enough formal methodology that will determine the generally accepted principles and standards of research on characters of intellectual property, scientific and methodological guidelines of foreign analysts can be a useful source of up-to-date information on the most effective practices of modern forensic science of the world level.

Keywords: copyright, round characters, ordinary characters.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.61>

УДК 343.98; 347.772

І. Ю. Поліщук, начальник відділу економічних досліджень Центру судової експертизи та експертних досліджень ДП «ІСС» Державної судової адміністрації, здобувач Національної академії внутрішніх справ
E-mail: assolinn@ukr.net

КОМПЕТЕНЦІЯ ЕКСПЕРТА ПРИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЇХ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ

Окреслено межі процесуальної та наукової компетенції експерта при проведенні судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності під час